Rezsimrendszer

*A fiatalkorú elítéltek kezelése**

A fiatalkorúakkal kapcsolatos igazságszolgáltatás alapvető pillérének tekinthető a büntető törvénykönyv 1995-ös módosítása, amely a gyermekek jogairól szóló egyezményben foglaltakkal egyezően kijelenti, hogy szabadságelvonás a fiatalkorúakkal szemben csak legvégső szankcióként szabható ki. Ugyanez a jogszabály szól arról is, hogy az előzetes letartóztatást nemcsak börtönben, hanem javító-nevelő intézetben is végre lehet hajtani. A javító-nevelő intézetben elhelyezett előzetesek száma jelenleg 70-80. Az említett pozitív szabályozás ellenére azonban e területen még sok nehézséggel, megoldatlan problémával kell szembenéznie a jogalkotóknak és jogalkalmazóknak egyaránt.

Jelenleg a magyar büntetőjog a felnőtt korúakétól eltérően foglalkozik a 14 és 18 év közötti bűnelkövetőkkel. A hatályos jogi szabályozás, elsősorban a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény, valamint a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet speciális szabályokat tartalmaz a fiatalkorúakra vonatkozóan.

A büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos új szabályozás mellett megszületett az új gyermek- és ifjúságvédelmi törvény, valamint a fiatalkorúak utókezeléséről, pártfogásáról szóló népjóléti miniszteri rendelet [7/1998. (III. 11.) NM-rendelet].

A fiatalkorúakra vonatkozó különálló, egységes kódex jelenleg nem létezik a magyar jogban. Ennek szükségességét sokan vitatják és elégségesnek tartják a jelenlegi megoldást (magam is ezek közé tartozom). Mások szerint egy ilyen koherens jogszabály elkészítésével még teljes körűbbé lehetne tenni az erre a korosztályra alkalmazandó speciális európai normák beépítését a magyar jogrendszerbe.

Magyarországon – hasonlóan a felnőtt korúakhoz – folyamatosan növekszik a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények száma. A kilencvenes évek elejére évi hatezer jogerősen elítélt fiatalkorúval szemben a tavalyi évben már hétezer-ötszáz volt az elítéltek száma. Az elkövetett bűncselekmények háromnegyede *vagyon ellen* irányult, ez az arány az elmúlt hét évben nem változott. A *közrend elleni bűncselekmények* száma – amely a második a rangsorban – meghaladja a tíz százalékot, míg a harmadik legjellemzőbb bűncselekménycsoport a *személy elleni* volt.

A növekvő tendenciák ellenére elmondható, hogy a büntetéskiszabási gyakorlat enyhült az elmúlt években. A leggyakoribb jogkövetkezmény a próbára bocsátás, az ön-

*Elhangzott Aradon, a román–magyar igazságügyi szemináriumon.

állóan alkalmazott mellékbüntetés és intézkedés, valamint a pénz főbüntetés. Ez a gyakorlat összhangban van az 1984-es Pekingi Szabályok szellemiségével, amely ajánlásként megfogalmazza az ENSZ-tagországok számára, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában *„(...) törekedjenek a fiatalkorú és családja jólétének előmozdítására (...) csökkentsék a jogi beavatkozás szükségességét, segítsék a törvénnyel összeütközésbe került fiatalkorú eredményes és humánus kezelését"*, valamint az ENSZ VII. Bűnmegelőzési Kongresszusán megfogalmazott akciótervvel, amely kimondja, hogy *„(...) bátorítani kell a bűnmegelőzés és büntető igazságügyi politika hatékonyságának a megjavítását, a közösségi és más alternatívák felhasználása útján szabadságvesztés helyett"*. Így 1997-ben 7477 ítélet született, de csak 494 a szabadságvesztésre ítéltek száma.

A felsoroltakon túl több nemzetközi szabály és egyezmény foglalkozik a kérdéskörrel. A már említett Pekingi Szabályok minimumkövetelményeket határoznak meg, hangsúlyozva: minden olyan jogrendszernek alkalmaznia kell azokat, függetlenül attól, hogy az országok a szociálpolitikai indíttatású, vagy a büntetőbírósági modellt követik. A főbb kritériumokat vizsgálva kijelenthetjük, hogy Magyarországon érvényesül az alapnormák jelentős többsége. Ajánlásként megfogalmazódik például a végrehajtó intézet és egy kompetens hatóság szoros együttműködése a végrehajtási szakban, segítve az alternatívák keresését. Ezt a hatóságot Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró képviseli. Elmondhatjuk, hogy ez az együttműködés hazánkban a két intézmény között szoros és kiegyensúlyozott.

A törvényesség betartását, a normák érvényesülését a büntetés-végrehajtási ügyész felügyeli, ellenőrzi. Ezek a párhuzamos jogintézmények erős garanciái a törvényesség betartásának.

A Pekingi Szabályok és az ET 87/3. számú határozata (röviden Európai börtönszabályok) is jelentős hangsúlyt fektet az oktatásra, képzésre, szabadidős tevékenységre, mint olyan eszközökre, melyek enyhíteni tudják a prizonizációs ártalmakat és segítik a reszocializációt. Az anyagi források szűkössége ellenére ezeken a területeken is megfelelő szinten eleget tudunk tenni a követelményeknek, és folyamatosan keressük az új utakat, alternatívákat.

A szabályok egyik fontos pontja a felnőtt és a fiatalkorú fogvatartottak elkülönítése, amely a század eleje óta meglévő alapelem a magyar büntetés-végrehajtásban. Ugyancsak hangsúlyt fektetünk a családdal való minél intenzívebb kapcsolat feltételeinek megteremtésére.

A büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott fiatalkorúak száma az elmúlt években állandó hat-hétszáz között mozog. Kétharmaduk elítélt, egyharmaduk pedig előzetesen letartóztatott, nagyrészt 18, illetve 19 éves. Többségük a fővárosban, valamint a gazdaságilag legelmaradottabb keleti megyékben lakik. Szociális körülményeik, családi hátterük rendezetlen, döntő hányaduk nem fejezte be alapfokú tanulmányait sem, szakképesítéssel töredékük rendelkezik (14 ipari iskola, 1 középiskola, 248 általános iskolai végzettséggel sem rendelkezik, a már említett 494 főből). Képzetlenségükből fakadóan rendkívül hátrányos helyzetben vannak a munkaerőpiacon. Több mint tíz százalékuk értelmi fogyatékos vagy személyiségzavarban szenvedő fiatal, aki különleges bánásmódot és sokrétű – gyógypedagógiai, pszichológiai és orvosi – segítséget igényel.

Ezek a speciális problémák olyan megoldásokat kívánnak a büntetés-végrehajtástól,

amelyhez jelenleg nem állnak rendelkezésre maradéktalanul az anyagi, tárgyi és személyi feltételek.

A társadalmi-gazdasági rendszer változása – a fiatalkorúaknál alapvető fontossággal bíró két területen – az oktatás-szakképzésnél és a foglalkoztatásnál is az addigi gyakorlat újragondolására és átalakítására kényszerítette a magyar büntetés-végrehajtást, illetve az érintett szakminisztériumokat, szerveket.

A fiatalkorúak oktatását és szakképzését részint hazai, részint pedig európai uniós forrásokból fedezi a magyar büntetés-végrehajtás. A hazai forrásokból célzott támogatást egy-egy intézmény, illetve projekt számára nyújtunk, jelenleg három fő forrásból. Egyrészt a büntetés-végrehajtás költségvetésén belül elkülönített keretből, másrészt az Igazságügyi Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium közötti megállapodás alapján támogatást nyújtunk a szabadulás előtt állók rehabilitációjára az Országos Foglalkoztatási Alapból. Ezeken túl egyéb pályázati források is rendelkezésre állnak (például Fővárosi Önkormányzat, az Nemzetiségi, Etnikai és Kisebbségi Hivatal, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium).

A külföldi támogatások döntő részét az európai uniós programok és projektek képezik, mint a PHARE-, illetve a Leonardo-program. Ezek a támogatások a fiatalkorú és hátrányos helyzetű fogavatartottak szakképzésének, tárgyi feltételeinek megteremtésére irányulnak, valamint az Európai Unióban elfogadott programok és módszerek adaptálását kívánják segíteni és átalakítani a magyar büntetés-végrehajtás viszonyaira.

Mindezeken túl hosszú távú kormány- és szakminisztériumi fejlesztési programok részeként is szerepel a fiatalkorú fogvatartottak helyzetének javítása. Itt fontos megjegyezni, programjaink nem csupán a jogilag fiatalkorúakra, hanem a fiatal felnőttekre is vonatkoznak, ami megegyezik azzal az uniós törekvéssel, hogy az első szakmához jutásig – amelynek korhatára általában a 26. életév – támogassák a fiatal fogvatartottakat, ily módon is növelve a fiatal pályakezdők életesélyeit és reszocializációjukat.

Egy 1993-ban meghozott törvény megszüntette a fogvatartottak kötelező alapfokú oktatását, így erre a korosztályra is az általánosan meghatározott tanköteles korhatár vonatkozik, mely jelenleg a 16. életév. Közismert, hogy a fiatalkorúak iskolai képzettsége alacsony, családi helyzetük javarészt rendezetlen. Ezért különösen fontos az iskolai képzettség szintjének emelése. Évente a jogerősen elítélt fiatalkorúak közel harmada végzi általános iskolai tanulmányait, csupán töredéke nem tudja megszerezni az alapfokú bizonyítványt. A tanulmányok folytatását azzal is ösztönözni kívánjuk, hogy az iskolai oktatásban való részvétel foglalkoztatásnak számít, tehát napi nyolc órai elfoglaltságot jelent, amiért a tanulók mindegyike ösztöndíjban részesül. Ezen túl támogatjuk a szakmához jutást is, a fiatalkorú fogvatartottak szabad kortársaikkal egyenlő eséllyel indulhatnak a szakiskolai képzésekben.

A hagyományos képzéseken túl a magyar büntetés-végrehajtás törekszik arra is, hogy új utakat keressen. Ilyen a rövidesen beinduló számítógépes és vizuális távoktatási program is. (Általános iskolai képzésben 150-160, szakképzésben 80-100 fő vesz részt.)

A társadalmi beilleszkedést segítendő már régóta nyújtunk szakképzést, elsősorban olyan szakmákban, amelyeket rövidebb idő alatt el lehet sajátítani és ugródeszkaként szolgálnak a majdani szabad életben. A képzési skála széles körűnek mondható: az alapvető foglalkozásoktól, mint amilyen például a *háztartástan*, egészen az olyan tanfolyamokig, amelyek már megfelelnek a modern kor követelményeinek. Ezek körébe tartozik a *számítógépes ismeretek* oktatása. A szakképzéseken minden évben a jogerősen elítélt fiatalkorú fogvatartotti állomány körülbelül 30 százaléka vesz részt. Összességében tehát a jogerősen elítéltek harmada vesz részt oktatásban, harmada dolgozik, és szintén mintegy harmadrészt tesznek ki azok, akik egyik tevékenységben sem vesznek részt részint objektív okok (munkahely hiánya), részint pedig egyéni okok miatt.

A szabadulás után a fiatalkorúak visszailleszkedésének segítése elsősorban a pártfogók feladata. A hivatásos pártfogó már a büntetés-végrehajtási intézetben, azzal szorosan együttműködve, felveszi a kapcsolatot a szabadságvesztését töltővel. A pártfogó igyekszik segítséget nyújtani a lakhatás megteremtéséhez, a családi viszonyok rendezéséhez, a munkába álláshoz, illetve bizonyos határokon belül a fiatal törvényes képviseletét is ellátja.

A szabadságvesztés-büntetéssel sújtott fiatalkorú bűnelkövetők kriminalizálódása, egyre agresszívabbá válása ugyanakkor negatívan befolyásolja a nevelés esélyeit. A jelenlegi elítéltek 63 százaléka erőszakos bűncselekményt követett el, az életellenes bűncselekményt elkövetők részaránya pedig évek óta 10 százalék körül mozog. Az átlagos ítéleti idő 4 év, ami a nyugat-európai átlag sokszorosa. A fiatalok sok esetben tudatosan tagadják meg az együttműködést, ez nehezíti az eredményes magatartás- és személyiségformálást.

A fiatalkorú elítéltek a fiatalkorúak börtönében két fokozatban töltik büntetésüket, amit a bíróság határoz meg. Az intézet vezetése a két fokozaton belül jelentős differenciálást végez. 1993-ban bevezették a „saját" rezsimrendszert. Ennek lényege, hogy a megfigyelési időszak után a fiatalkorúnak módot adnak arra, hogy a követelmények teljesítésével fokozatosan könnyebb rezsimtulajdonságokkal rendelkező részlegbe kerüljön. A zárt, a félig zárt és a félig nyitott részlegekben az előrehaladás vonzereje a kedvezmények bővülésében és az intézet ideig-

lenes elhagyásának fokozatosan szélesedő lehetőségében van.

A rezsimrendszer működtetésének célja, hogy a börtönártalmak csökkentése érdekében a beilleszkedést segítse, illetve a csoportok közötti különbségekkel ösztönözzön és éljen mindazokkal a munkavégzési, oktatási-képzési-kulturális lehetőségekkel, amelyeket az intézet nyújtani tud.

A Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete egyes rezsimcsoportjainak jellemzői: *1. Felkészítő részleg* (külön a börtön és külön a fogház fokozatúak számára): befogadáskor minden jogerősen elítélt ebbe a részlegbe kerül (időtartam: 1-2 hónap). Szerepe: megismerni a fogvatartottat, tájékoztatni az intézet életéről, a lehetőségekről és a követelményekről. *2. Előzetes letartóztatottak csoportja:* az előzetes letartóztatottak ítéletük jogerőre emelkedéséig tartózkodnak a csoportban. *3. Gyógyító-nevelő csoport:* elsősorban a kényszergyógyításra kötelezettek (alkoholisták, kábítószeresek) és a személyiségzavarosok kerülnek ebbe a csoportba. (Kihelyezés: a végrehajtási fokozatnak megfelelő bármelyik rezsimbe a magatartás és az ítéleti idő függvényében.) *4. Korrekciós rezsim/börtön:* azok a börtön fokozatú elítéltek kerülnek ebbe a csoportba, akik: neveltetési és személyiségi hiányosságok következtében érzelmi problémákkal, nehezen kezelhető agresszivitással és a normál csoportba történő beilleszkedési zavarokkal küzdenek. Bekerülés: pszichológiai vizsgálat és beutaló alapján. A csoport élete kiemelt nevelőipszichológiai program alapján zajlik, amelynek célja: segítségadás a problémák megoldásához. (Fegyelemsértés esetén a csoportban tartás lehetőségét külön megvizsgálják.) *5. Félnyitott fogház rezsim:* azok a fiatalkorú fogház fokozatú elítéltek kerülnek ebbe a csoportba, akiknek a tevékenysége hosszabb időn keresztül kiemelkedő. (Értékelés havonta, negatív változás esetén áthelyezés szigorúbb rezsimbe, pozitív változás esetén javaslat az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására.) *6. Korrekciós rezsim* (külön a börtön és külön a fogház fokozatúak számára): azok a fiatalkorúak kerülnek ebbe a csoportba, akiknél a beilleszkedéshez nagyobb támogatás szükséges. A csoportba helyezés célja, hogy a személyiségben olyan változások álljanak be, amelyek segítik a végleges csoportba helyezést. Ennek érdekében a csoportban terápiás tevékenység folyik. (Kizáró okok: akik személyiségükkel, magatartásukkal veszélyesek társaikra, súlyos fegyelemsértést követtek el, akik elítélttársaikat bántalmazták, kihasználták, fajtalanságot követtek el.) *7. Alaprezsim/fogház:* a fogház fokozatú elítéltek a felkészítő csoportból általában ide kerülnek. (Jellemző: sokoldalú szabadidős programok, magatartás függvényében – havi értékelés alapján – kétirányú rezsimváltás lehetséges.) *8. Szigorított rezsim/fogház:* fogház fokozatú elítéltek számára. Jellemzően azok kerülnek ebbe a csoportba, akik többször súlyos fegyelemsértést követtek el. (Felülvizsgálat háromhavonta történik, pozitív változás esetén lehetőség van átkerülni az alaprezsimbe.) *9. Félnyitott börtön:* a csoport működése megegyezik a félnyitott fogházcsoport működésével. *10. Alaprezsim/börtön:* a börtön fokozatú elítéltek a felkészítő csoportból általában ide kerülnek. (Értékelés háromhavonta: kétirányú rezsimváltás lehetőségével.) *11. Szigorított rezsim/börtön:* azok a börtön fokozatú elítéltek kerülnek ebbe a csoportba, akiknek 5 évnél hosszabb az ítéletük, vagy a börtönön belül több súlyos fegyelemsértést, esetleg bűncselekményt követtek el. *12. Speciális csoportot képeznek azok az életellenes bűncselekményt elkövetett börtön fokozatú elítéltek,*

akiknek ítéletidejük 5 év felett van, de magatartásuk, munkájuk kifogástalan. (Felülvizsgálat: évente, amikor a hátralévő idő öt év alá kerül, akkor pozitív előterjesztés esetén az alaprezsimbe kerülhetnek át. Ha a magatartásuk negatív irányba mozdul el, akkor a félzárt rezsimbe, vagy a félzárt rezsim korrekciós csoportjába kerülnek.) *13. Szigorított rezsim korrekciós csoportba* kerülnek azok a börtön fokozatú elítéltek, akik rendszeresen fegyelemsértést követnek el, az intézet szabályaival tudatosan szembehelyezkednek, agresz-szív megnyilvánulásaik vannak, elítélttársaik közé nem hajlandók beilleszkedni. Felülvizsgálatuk havonta történik. *14. Egyszemélyes zárkák rezsime:* az elhelyezés egyelőre konfliktuskezelés céljából történik, a fiatalkorú saját kérelmére vagy a pszichológus, illetve a nevelő javaslatára. (Az elhelyezés csak rövidebb időtartamban lehetséges.) Ez nem tévesztendő össze egy esetleges magánelzárásos fegyelmi felelősségre vonással.

Jelenleg két fiatalkorú büntetés-végrehajtási intézet működik Magyarországon. Az egyik – az előbbiekben vázolt – tököli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete – országos hatókörrel, a másik pedig a közelmúltban átadott kecskeméti Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete.

Itt a fiatalkorúak elhelyezése három önálló lakóegységben történik, amelyek a középen található ellátó- és foglalkoztató épülettel állnak összeköttetésben. A lakóegységek kialakítása lehetővé teszi, hogy a fiatalok élettevékenységét egységbe szervezze és ezzel bizonyos mértékig a családi élet elhelyezési körülményeit modellálja. Egységenként 10 egyszemélyes zárkát alakítottak ki, amely megfelelő mozgásteret (9,16 m^2) ad, kultúrált berendezésükkel pedig valós intim szférát teremtenek minden fiatal számára. A kisméretű foglalkoztatók megfelelnek a csoportfoglalkozások térigényének, a teakonyhák pedig az önellátás „próbaműhelyei" lehetnek. A belső sétaudvarokon rossz idő esetén is lehetőség nyílik testmozgásra, az elhelyezés tárgyi feltételei kiválóak.

A fiatalkorú elítéltek egyes pavilonokban történő elhelyezése tudatosan történik, összhangban áll a kezelési tervekkel. A differenciálás során a személyzet igyekszik figyelembe venni a büntetés-végrehajtási fokozaton kívül a fogvatartottak azon tulajdonságait is, amelyek segítik a normális közösségi élet kialakulását.

Az intézet maximális befogadóképessége 30 fő. A felmerülő feladatokat 18 büntetés-végrehajtási alkalmazottnak kell megoldania.

Az intézetben néhány hónap alatt olyan kommunikációs rendszer és irányítási stílus alakult ki, amely ösztönzi a megfelelő és pozitív kapcsolatok kiépítését a személyzet és az elítéltek között, javítva ezzel a hatékonyan támogató rezsimnek és kezelési programok kialakításának esélyeit.

A magyar büntetés-végrehajtási intézetek átlagosan 140-150 százalékos zsúfoltságúak. Vannak olyan megyei intézetek, ahol ez az arány meghaladja a 200-300 százalékot is. Ilyen mértékű zsúfoltság szükségszerűen az egyéb körülmények romlásával is együtt jár.

Az előzetesen letartóztatott fiatalkorúak egy része ezekben a túlzsúfolt intézetekben várja jogerős ítéletét. Körülményeik – a zárkák állapota, a zsúfoltság, a művelődési és szórakozási lehetőségek hiánya – megegyeznek felnőtt korú társaikével, az egyetlen pozitívum a két korcsoport elkülönítésében jelentkezik. Ezt a problémát tovább súlyosbítja, hogy Magyarországon a peres eljárások időtartama folyamatosan nő, így a fiatalkorúaknak is egyre hosszabb időt kell eltölteniük a leírt körülmények között.

Összegzésként elmondhatjuk: a fiatalkorúak fogva tartásával kapcsolatos kérdések megoldása jelentősen átalakult az elmúlt tíz évben. Megtörtént a fiatalkorú fogvatartottakkal kapcsolatos jogszabályok alapvető módosítása, az európai normák ezen a területen is beépültek a jogrendszerbe. Ezek szellemében átalakítottuk az oktatást és a foglalkoztatást, a körülmények rendezésével megpróbáljuk ellensúlyozni a pénzügyi források hiányából adódó nehézségeket. Mindezek ellenére azonban természetesen azt sem szabad elhallgatnunk, hogy szinte minden részterületen vannak olyan problémák, amelyeket nem lehet rövid távon megoldani. Az alapokat tehát megteremtettük, jelentős eredményeket is elértünk, ám a teljes körű, mindenkit kielégítő megoldás még hosszabb időbe telik, párhuzamosan a megfelelő személyi, tárgyi feltételek megteremtésével.

Tari Ferenc